

The effect of Hadith Instruction and learning on Muslims and Non-muslims

Hadis öğrenimi ve öğretiminin Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar üzerindeki etkileri

Veli Aba*, Hadis Anabilim Dalı, İlahiyat Fakültesi, Balıkesir Üniversitesi, Çağış Yerleşkesi (Bigadiç yolu üzeri 17. km) 10145, Balıkesir

Suggested Citation

Aba, V.(2017). The effect of Hadith Instruction and learning on Muslims and Non-muslims. *International Journal of Innovative Research in Education*. 4(3),105-111.

Gönderim 24 Mayıs 2017; Düzeltme 30 Temmuz 2017; Kabul edilen 20 Eylül 2017.

Seçim ve hakem süreci sorumlusu Assoc. Prof. Dr. Zehra Ozcinar Atatürk Öğretmen Akademisi, Kıbrıs.

©2016 SciencePark Research, Organization & Counseling. All rights reserved

Abstract

With the divine 'read' command of Quran, there has been an immense educational activity at Mecca and Medina and around. These activities, which seemed limited to just writing and memorizing the holy book at the very first times, have been blessed by its followers and spread progressively. Later on, the hadiths of Islam's Prophet (the actions, words and approvals of Prophet Muhammed) helped Islam to be more practical and this struggle intellectualized the Islam instruction. Reading and writing, which are the main components of knowledge, seem originally limited to religious instruction but later its reflect can be seen in every science area. In a very short time, the enthusiasm in learning the hadiths was accepted by Muslims in a way that containing all sciences and turned out to be a worship. Of course, these scientific activities affected not only Muslims but also Non-Muslims, too. This study focuses on the stages that hadith instruction and learning have gone through and its effects on Islam World and how they helped the progress of humanity.

Keywords: Hadith, education, science, enthusiasm, Non-muslims, Prophet.

*ADDRESS FOR CORRESPONDENCE: **Veli Aba**, Hadis Anabilim Dalı, İlahiyat Fakültesi, Balıkesir Üniversitesi, Çağış Yerleşkesi (Bigadiç yolu üzeri 17. km) 10145, Balıkesir

E-mail adres: vaba75@hotmail.com / Tel no: 0 266 249 61 79

Özet

Müslümanların kitabı Kur'ân'ın "oku" emri ile birlikte Mekke ve Medine bölgeleri ile bunların çevresinde muazzam bir eğitim eğitim-öğretim faaliyeti olduğu aşikârdır. İlk başta sadece muhatap olunan kutsal metni yazma ve onu okuyup ezberlemekten ibaret gibi görünen ve müntesipleri tarafından kutsanan bu faaliyet daha sonra genişleyerek yayılmıştır. İlerleyen zamanda Kur'ân'ın pratize edilmesi olarak da görülebilecek İslam Dini Peygamber'inin hadislerini (Hz. Muhammed'in söz, fiil ve onayları) öğrenme ve başkalarına öğretme hususundaki gayretler bu eğitim ve öğretimi entelektüel bir kimliğe büründürmüştür. Kısa sürede Müslümanların yaşadığı topraklarda hadislerin öğrenilip başkalarına öğretilme hevesi dini bir emir gibi kabul görmüş ve bütün ilimleri/bilimi içine alacak şekilde ibadet şeklini almıştır. Elbette ki bu bilimsel faaliyet sadece Müslüman olanları değil diğer kültür ve medeniyetler üzerinde de derin etkiler bırakmıştır. Biz bu çalışmamızda hadis öğrenimi ve öğretiminin geçirdiği aşamaları ve bu faaliyetin sadece İslam topraklarını değil tüm dünyayı etkileyen ve insanlığın bilimsel gelişmesine katkı sağlayan etkilerini ele alacağız.

Anahtar kelimeler: Hadis, eğitim, bilim, gayrimüslim, peygamber.

1. Giriş

İnsanlığın günümüzde ulaştığı uygarlık seviyesi tek bir zaviyeden değerlendirilemeyecek kadar geniş kapsamlıdır. Medeniyetlerin ortaya çıkmasında ve yayılmasında temel unsur olarak kabul edilen bilimsel, teknolojik gelişmeler ve ilerlemeler tek bir topluluğun değil insanlığın ortak malı olarak görülmektedir. Sadece insanoğlunun ürünü olan bilim ve teknoloji değil aynı zamanda bu iki değer sahibi ve kaynağı olarak varlık aleminin temel argümanı olan şahıs/kişi de bilim adamı sıfatıyla ortak bir paydayı ifade etmekte ve ancak bu şekilde evrenselleşmektedir.

Dünya tarihinde medeniyetlerin ortak bir ürünü olarak kabul edilebilecek, formel bilimlerden doğa ve insan bilimlerine kadar farklı alanlarda boy göstermiş Müslüman bilim adamları da azımsanamayacak kadar çoktur. Bu şahıslar sadece yetiştikleri coğrafyada değil dünyanın dört bir yanında bilime katkılarda bulunmuş, bunların bazılarında da öncü olmuşlardır. Hatta Batılı Jean Jacques Emmanuel Sédillot (1777-1832), Johann Gottfried Herder (1744-1803), Johann Wolfgang von Goethe (1749-1832), Kurt Sprengel (1766-1833) ve Alexander von Humboldt (1769-1859) gibi şahsiyetler hümanist bir anlayışla Müslümanlara veya Araplara bilim tarihinde layık oldukları takdiri yöneltmişlerdir. (Sezgin, 2007). Kendine özgü amacı ve metodları çerçevesinde İslamî kavram olarak "ilim" ifadesi, İslam'ı anlama, yorumlama ve pratize etme gibi faaliyetlerle bilinse de icra ettiği misyon bakımından "bilim" kavramıyla eş değerdir. Arapçada ilim geniş anlamıyla "bilgi-marifet" manasında kullanılır. İlim, hem cehalet hem de zan kavramlarının zıddı olarak hayata dair yol gösterici birikim elde etme üzerine temellendirilmiştir. Kur'ân'da "Oku! Kalemle öğreten, insana bilmediğini bildiren Rabb'in, en büyük kerem sahibidir." (Alak, 96/3-5) ayetiyle de belirtildiği gibi Allah insana bilmediklerini öğretendir (Çakmak, Abalı, Işık, Akbaba, Aytekin & Ancın, 2015). Bilgi sahibi olanların diğerlerinden üstün olduğu (Zümer, 39/9), zamana/vakite dair bilgi sahibi olunması gerektiği (Yûnus, 10/5), evreni anlayabilmek için gezip dolaşılması yönünde yaratıcının teşviki (Hac, 22/46) ve buna benzer bilgi, anlama, düşünme gibi faaliyetlere insanları yönlendiren ayetler İslam kültür ve medeniyetinin kendine özgü en belirgin niteliği "ilim" kavramında karşılığını bulur.

Kur'ân'la birlikte Hz. Peygamber'in ilme/bilime, öğrenmeye, hayatı anlamaya teşviki, kaleme ve kitaba uzak bir toplumu artık uzaklığın aksine bir dost, arkadaş, hayatın vazgeçilmezi konumuna getirmiştir. Hatta o kadar ki ilim tahsili, Müslümanlar için farz olarak görülen bir ibadet olarak kabul görmüştür. Hz. Peygamber'in "ilim öğrenmek, her Müslüman'a farzdır." (İbn Mâce, Mukaddime, 17), "hikmet/ilim mü'minin kaybolmuş malıdır, onu bulduğu yerde alır" (İbn Mâce, Zühd, 15; Tirmizî, İlm, 19) tarzındaki açıklama ve teşvikleriyle başta Hz. Peygamber'in yaşadığı Hicaz toprakları daha sonra ise İslam coğrafyası bir tür ilim atölyesi haline gelmiştir.

İslam dininin en önemli kaynağı Kur'ân, sonra da Hz. Peygamber'in söz, fiil ve onaylarından ibaret olan hadislerdir. Bu iki kaynak Müslümanlar için sadece dînî değil onların dünyevi yaşantıları için de önemlidir. Dünyevi yaşantıda insanoğlu için vazgeçilmezlerinden biri de eğitim ve öğretimdir. Hz. Peygamber kendisine tevdi edilen risâlet görevine bu iki faaliyetle başlamış, teorikte bir emir algısı olan "oku" kavlini yirmi üç yıllık nübüvvetinde çevresine yaymıştır. Hem Hz. Peygamber hayattayken hem de onun vefatından sonra hadisleri öğrenme ve öğretme arzusu Müslümanlara tahmin edilemeyen ilmî/bilimsel bir ivme kazandırmış, suya atılan bir taşın meydana getirdiği dairesel genişleme misali bu etki İslam kültürü ve coğrafyası dışına ulaşmıştır. Biz bu çalışmamızda Hz. Peygamber'in hadislerini öğrenme ve öğretme çabasının Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar üzerindeki etkilerini ele alacağız. Fakat peşinen söylemek durumundayız ki, bu etkilerin daha çok

doğrudan olanlarından ziyade dolaylı olanlarına temas edeceğiz. Çünkü hadis öğrenimi ve öğretiminin ilk neşet ettiği zaman diliminde bu faaliyet daha çok dini duygu ve düşünceler ile Hz. Peygamber'e duyulan derin bağlar

sebebiyle icra edilmiştir. İlk asırlarda Müslümanları tedrisata yönlendiren öncelikli amaç, dini olanı anlama ve yaşama gayretidir. Söz konusu bu gayret daha sonra büyük bir değişimle geniş çaplı eğitim öğretim faaliyetine dönüşmüş, asırlar sonra da kendine özgü ilmi/bilimsel bir yapıya bürünmüştür.

2. İslamiyette Eğitim-Öğretim Tarihine Genel Bakış

Hz. Peygamber'in nübüvveti çerçevesinde icra ettiği tebliğ görevi başlangıcı aynı zamanda İslam'da eğitim-öğretim faaliyetinin de başlangıç tarihi olarak da kabul edilebilir. İslam'ın ilk yıllarında Müslümanların gizli buluşma yeri olan Dâru'l-Erkâm (Erkam'ın evi) İslam dini müntesiplerinin eğitim-öğretim faaliyetlerinin merkezi olarak çok önemli bir rol üstlenmiştir. Müslümanların siyasi ve idari teşkilatlarının tam manasıyla teşekkül edemediği bu mücadele döneminde eğitim-öğretim faaliyetleri kapsamında değerlendirilebilecek uygulama ve yöntemlerin kurumsal bir kimlikten yoksun olduğu da bir gerçektir. Fakat yine de kişisel çabalar neticesinde ortaya konan eğitim-öğretim hizmetleri yaygın eğitim-öğretim faaliyeti olarak da nitelenebilir. Buna ilaveten Hz. Peygamber'in Medine'de, hicretten sonra inşa ettiği ve Mescid-i Nebevî olarak adlandırılan söz konusu mescid, sadece ibadethane olarak değil başta eğitim-öğretim faaliyetleri olmak üzere idâri, hukuki ve askerî birçok alanda temel bir rol üstlenmiştir. Bu yönleriyle Mescid-i Nebevî, İslam'ın ilk kurumsal binası olmakla birlikte ilk örgün eğitim-öğretim faaliyetinin uygulandığı yer olarak da görülebilir. Aynı zamanda Mescid-i Nebî'nin bitişiğindeki "Suffe" denilen mekanda İslam'ın temel esaslarını öğrenmek üzere çeşitli bölgelerden gelenlerin bir kısmı da burada misafir ediliyordu. Suffe'de kalan sahâbîler, burada Kur'ân ve okuma yazmayı öğreniyorlardı (Çakmak vd., 2015).

İslam tarihinde kurumsal bir kimlik şeklini almamış yukarıda zikri geçen eğitim-öğretim faaliyet ve mekanlarının yanında sistematik bir şekilde fonksiyonunu icra eden ve geliştiren Dâru'l-hadisler, kütüphaneler, medreseler, mektepler ve üniversiteler de eğitim-öğretim faaliyetlerini yerine getirmiştir. İster belli bir resmî kimliğe sahip olsun ister gayr-i resmî olsun eğitim-öğretim adına ortaya konan faaliyetlerin çoğunun ilham kaynağı ve itici gücü hadis öğrenim ve öğretimi olmuştur.

Hicrî 459 (Miladî 1066-1067) senesi, İslâm eğitim öğretim tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu yılda, Büyük Selçuklu Veziri Nizâm'ül-Mülk'ün inşâ ettirdiği medreseler manzumesinin ilki Bağdâd'ta açılmıştır. (Çelebi, 1983). İslâm tarihi boyunca kurulan eğitim müesseselerinin yürüttükleri faaliyetlere göz atıldığında, meselenin ne kadar ciddiyetle ele alındığı görülecektir. Hz. Peygamber'in İslâmî eğitimi ilk defa evlerde başlatıp sonraları mescitte devam ettirmesi, bu faaliyetin çekirdeğini teşkil etmiştir. Sonraki asırlarda tesis edilen medreseler ile de, hem ihtiyaca en güzel bir şekilde cevap verme, hem de daha verimli eğitim ve öğretim faaliyetinin sergilenmesi temin edilmiştir. Bütün bunların neticesinde, kendi branşlarında ekol sahibi, çağlara ışık tutan ilim adamları yetmiştir. (Atan, 1993). Bu medreseler içinde bir ihtisas medresesi olarak kurulan Dâru'l-hadislerin hem İslâmî ilimlere hem de diğer bilimsel faaliyetlere katkıları olmuştur.

3. Hadis Öğrenim ve Öğretimi

Hadis, Hz. Peygamber'in sözlerini, fiillerini ve tasviplerini ifade eden terim; hadisleri tespit, nakil ve anlamaya yönelik ilim şeklinde tarif edilmektedir (Hadis, 1997). Dinin hayat şekillerini-hiç değilse muayyen çağlarda-kapsayan bir kuvvet merkezi olduğu göz önüne alınırsa eğitim ve öğretim faaliyetlerinin bu kaynaktan mülhem olmaması düşünülemez. Gerçekten doğuda olduğu kadar, batıda da din, eğitim ve öğretim kuruluşlarına yüz yıllar boyunca hâkim olmuş ve bu karakterini 19. yüz yıla kadar aralıksız devam ettirmişti denilebilir.

Eğitim ve öğretim tarihi seyri ve tekamülü içinde dinin bu umumi etkisini belirttiğinden sonra İslamiyet bakımından bu faaliyetleri kavramak için takip edilecek yolların başında İslam'ın zuhurunu gerektiren sebepler, insan ruhu ve topluluk üzerindeki tesirleri ve meydana getirdiği kuruluşları bir arada mütalaa etmeğe ihtiyaç vardır. Bu temel bilgilere ise, önce İslam'ın ana kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm ve onun ruhunu aksettiren Peygamberin açıklamalarına nüfuz etmekle varılır. (Öymen, 1963) Sadece eğitim öğretim faaliyetlerinde değil dinî ve dünyevî birçok alanda Kur'ân ve sünnetin Müslümanlar için otorite olduğu İslâm alimlerince kabul edilen bir husustur. Fakat yine de sünnet kaynaklı nass ve rivâyetler geneli itibarıyla Kur'an nassı gibi sağlam görülmemiştir. (Nazlıgöl, 2013). Kur'ân'ın nüzülü, yazıya aktarılması, bir araya getirilip kitaplaştırılması süreci, hadislerin vürûdu, yazılması ve toplanıp tasnif edilmesi süreçlerinden daha erken, daha pratik ve daha

tartışmasız olmuştur. Ayıca hadislerin kendine ait birtakım özelliklerinden kaynaklanan kompleks yapısı diğer sebepler de göz önünde bulundurulursa hadisler üzerinde asırlar boyunca bir eğitim ve öğretim faaliyetini zorunlu kılmıştır.

Genelde dini doğru anlama ve yaşama, buna ilaveten Hz. Peygamber'e duyulan aşırı bağlılık ve diğer bazı sebeplerden dolayı geniş çaplı bir hadis öğrenim ve öğretimi faaliyeti başlamıştır. Kur'an'dan sonra hadislerin dinî bir kaynak olarak kabul görmesi, Hz. Peygamber'in ilim öğrenmeye yönelik teşvikleri ve onun sözlerinin/sünnetlerinin de bu kapsamda olması, ilerleyen zaman diliminde sayısı artan hadisleri anlamaya yönelik ihtiyaçların ve zorunlulukların hasıl olması, hadislerin sistematik bir şekilde ilmî/bilimsel bir hüviyet kazanması, zamanla entelektüel bir uğraş haline gelmesi ve daha birçok sebeplerden ötürü hadis öğrenimi ve öğretimi İslam coğrafyası sınırlarını aşarak geniş bir alana yayılmıştır.

3.1. Hadislerin Bilim ve Medeniyetle Olan İlişkisi

Kur'an ayetlerinin ve Hz. Peygamber'in ilme, bilgiye ve öğrenmeye teşvik eden buyrukları doğrultusunda, İslam düşüncesinin gelişerek dinamikleşen yapısı, toplumsal, siyasi, ekonomik ve ilmî açıdan içeriden önemli değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Bu değişim ve dönüşümler, çeşitli fikri, itikadi ve siyasi ekollerin kurumsallaşmasına ve bağımsız bilim dallarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İslam kültür ve medeniyetinin kendine özgü en belirgin niteliği "ilim" kavramında karşılığını bulur. Bilginin ve bilgi sahibi olmanın, başka hiçbir medeniyette bu kadar belirleyici rolü olmamıştır. Kur'an, bilme yetisinin insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli fark olan akıl sayesinde kazanılacağını vurgular; Yaratıcının "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?.." (Zümer, 39/9) ayetinde verdiği mesaj bu farkı ortaya koyan delillerden biridir. İslamiyet bir ilim dini, onun meydana getirdiği medeniyet de her şeyden önce bir ilim medeniyeti olarak şekillenmiştir. (Çakmak, E., vd. (Tarihsiz), s. 81). Bu medeniyetin harcını oluşturan temel malzeme ise Kur'an ile birlikte Hz. Peygamber'in hadisleridir.

Kur'an ve hadislerin ilimle ilgili açıklamaları incelendiğinde hayatın asıl hedefinin ilim elde etmek olduğu görülür. Peygamber ve Kur'an'ın ilk muhatapları, okuma ve yazma başta olmak üzere tüm ilmî faaliyetin yaygınlaşması için önemli çaba harcamışlardır. Bu gayret, "bilgi çağı" olarak nitelendirilen günümüz için daha da anlaşılır bir durumdur. Peygamberliğin bir eğitim ve öğretim faaliyeti olduğu düşünüldüğünde ilim üzere bir toplum inşa edilmesinin önemi daha yakından anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in ilme ve öğrenmeye teşviki, Müslümanların yazıya ve ilme olan taleplerini ve öğrenme arzularını etkileyen en önemli etken olmuştur. Bu bakımdan aynı zamanda ilim tahsili, Müslümanlar için farz olarak telakki edilen bir ibadet hükmüne bürünmüştür. Hz. Peygamber *ilim öğrenmek, her Müslüman'a farzdır*. (İbn Mâce, Mukaddime, 17, 1952) buyurmuştur. Zira imanın uygulaması olan ibadetlerin yerine getirilmesi için de coğrafya, astronomi, matematik gibi temel ilimlere ihtiyaç vardır. Hz. Peygamberimiz Bedir Savaşı'nda esir alınan Mekkeli müşriklerin on Müslüman'a okuma-yazma öğretmesi karşılığında serbest bırakma kararı; tarihte ilme ve öğrenmeye teşvik bakımında müstakil bir örnek teşkil etmektedir (Çakmak, Çakmak, Abalı, Işık, Akbaba, Aytekin & Ancin, 2015).

Hz. Peygamber'in hadisleri, sadece dinî uygulama alanlarının kaynağı değildir. Dinî kimliği ön planda olsa da hadisler aynı zamanda bilimsel ve kültürel bir birikim ve değerdir. Çünkü hem beşer hem de nebilikle muttasıf bir varlık olarak Hz. Muhammed'in hadislerinde eğitimden tarihe, edebiyattan tıbbaya kadar birçok farklı bilim ve sanat izleri bulunmaktadır.

Hadis öğrenimi ve öğretiminin özellikle rihle/hadis-ilim yolculukları sayesinde hızlı bir şekilde yayılması hem Müslümanlar hem de gayr-i Müslim'lerin yaşadığı coğrafyada ilmî, kültürel birçok etkileşimlere ve değişimlere sebep olmuştur. Hadis ilmiyle özdeşleşen rihle/ilim yolculuğu sadece hadisle sınırlı kalmamış diğer İslâmî ilimlere de sirayet etmiştir. Fakat diğer İslâmî ilimler kapsamında icra edilen rihle faaliyetlerinin hiçbiri hadis ilminde olduğu gibi geniş bir coğrafyayı kapsamamıştır. (Rihle, 2008). Mesela Dünyanın önemli gezginlerinden sayılan İbn Battûta (ö. 1304/1368) bir tür rihle sayılan seyahatnâmelere yeni bir anlayış ve üslup getirmiş, ülke ve beldelerin özelliklerinden çok insanların ve halkların durumları, sosyal hayat, inanç ve gelenekleriyle ilgili bilgiler vermiş, bundan dolayı seyahatnâmesi tarih, coğrafya ve edebiyat yönünden olduğu kadar etnografik, antropolojik, sosyo-kültürel açılardan da büyük bir değer taşımıştır. (Seyahatnâme, 2009) Dünyanın birçok büyük diline çevrilen bu seyahatname, bugün Fransa'da saygın Pléiade dizisinde, evrensel edebiyatın büyük anıtları arasında yer almaktadır (Touati, 2016).

3.2. Hadis Öğrenimi/Öğretiminin Sonuçları

Hz. Peygamber'in hadislerini öğrenme ve öğretme faaliyetinin dinî, kültürel, sosyal alanlar başta olmak üzere birçok farklı alanda tesiri olmuştur. Bu tesir sadece Müslümanların değil Müslüman olmayanların da dünya yaşantısında kendini göstermiştir. Araştırmamızın hacmi bütün bu sonuçları ayrıntılarıyla ele almaya kifâyet etmediğinden biz bu etkiyi iki ana başlık altında özetlemeyi uygun gördük.

3.2.1. Müslüman Toplumu Üzerindeki Sonuçları

İslamolojinin meşguliyet sahası içinde, İslam Peygamberiyle ilgisi olmayan, hemen hemen hiçbir ilim dalı yoktur (Hatiboğlu, 2012). İslam Peygamberi denilince de akla ilk gelen kavram hadistir. Hadis öğrenimi ve öğretimi aslında hadis tarihi ile ilişkili bir husustur. Hadis tarihi ise hadislerin ilk kaynağı olan Hz. Peygamber'le başlayıp günümüze kadar devam eden yaklaşık on beş asırlık bir zaman dilimini kapsamaktadır (Yücel, 2014). Bu kadar uzun bir süreyi bir bütün olarak incelemenin zorluğu ise ortadadır. Bu nedenle araştırmamızın bu kısmında hadis öğrenimi ve öğretiminin İslam dünyasındaki bazı önemli sonuçlarını ele almakla yetineceğiz.

Kur'an'dan sonra ikinci kaynak konumunda olması dolayısıyla hadislerin doğal olarak diğer İslâmî ilimleri de etkilemesi kaçınılmazdır. İslam dini ve kültürü potasında yoğrulmuş bir coğrafyanın da temel olan bu iki kaynaktan beslenmesi, buna göre şekillenmesi diğer bir vakiydir. Hadisler İslâmî ilimlerin en önemli ikinci kaynağı olduğundan tefsir, fıkıh, kelâm, tasavvuf, siyer vb. birçok temel İslam bilimine ait bilgiler de hadisler etkili olmuştur. Hadis yolundaki bu öğrenme/öğretme faaliyeti her şeyden önce bu ilmî disiplinin kendi iç dinamikleri arasında belirleyici bir rol üstlenmiştir. Yazımından, temel hadis kavramlarıyla ilgili kuralların yerine oturması, hadis literatüründe ortaya konan eserlere varıncaya kadar birçok ilmî sonuç naklettiğimiz hadis öğrenimine/öğretimine dayanır. Özellikle hadis öğrenimi/öğretimin en önemli uygulamalarından biri olan rihle/hadis yolculukları sayesinde ilmî bir disiplin/bilimsel yetkinlik ortaya konmuştur. Bu ilmî disiplinin en önemli pratiklerinden biri, haberi/bilgiyi bizzat kaynağından almaktır. Bu da zamanın koşullarında diğer bazı uygulamalarla birlikte rihle ile sağlanan bir durum olmuştur ki, alimler arasındaki müzakereler bunun örneklerinden biridir. Dinamik olan bu gelenek hadis ilmiyle sınırlı kalmamış diğer ilimlere de sıçramıştır. Asırlar sonra seyahatnameler şeklinde de bir eser olarak karşımıza çıkacak olan seyyâhların tuttıkları notlar farklı İslâm coğrafyasını ve kültürünü bir birine yakınlaştırmış ve çok ciddi kültürel devinimler sağlamıştır.

Hadisçilerin hadis varyantlarını derleme, hadis râvîlerini ve rivâyetlerini tahkik amaçlı rihlelerde bulunma geleneği insanlar arasındaki ilmî ve sosyal diyalogun ilk ve en yaygın örneklerinden birini oluşturur. Hatta hadis derleme çalışmalarını ve bu uğurdaki rihleleri, İslam dünyasındaki uzun süreli ilmî çalışmaların önemli bir örneği olarak nitelenmek mübalağa olmayacaktır. Hadisçiler topladıkları ve naklettikleri hadis malzemesiyle mühim bir işi başarmış, sadece kendilerine değil fıkıh başta olmak üzere hemen tüm İslam bilimlerinin kurulması ve gelişmesine sağladıkları malzemelerle katkıda bulunmuşlardır (Nazlıgül, 2013).

Hadisler İslâm medeniyetinin en önemli kaynağı olması açısından eğitimden, tıbbı, edebiyattan, tarihe, siyâsi ve sosyo-kültürel bir yapı malzemesi vazgeçilmez bir harcı olmuştur. Kur'anla birlikte hadis öğrenimi/öğretimindeki ivme, teşvik ve gayret diğer beşerî ve pozitif ilimlere de kapı aralamış, böylece ilim öğrenme yolundaki kutsiyet daha da genelleşmiştir. Hadis öğrenme/öğretme arzusunun bir göstergesi sayılabilecek olan suffe tarzındaki kurumsal kimlik görünümü uygulamalar daha sonraları hem hadis hem de farklı ilim/bilim dallarında dâru'l-hadîs, beytü'l-hikme, medrese, kütüphaneler şeklinde gelişme göstermiştir. Bütün bu gelişmelerin kurumsal bir kimliğe bürünmesi sonraki asırlarda Müslümanlara birden fazla kıtaya hükmeden büyük devletler kurma ve İslam Medeniyeti inşa etme yolunda belirleyici unsurlardan biri olmuştur.

3.2.2. Yabancılar Üzerindeki Sonuçları

Gayr-i Müslim dünyanın İslam'la ilk temasını, Kur'an-ı Kerim'in şehadetiyle de sabit olduğu üzere, Hz. Peygamber'in risâletiyle başlatmakta hata olmasa gerekir. İslam'ın Arabistan'daki ilk muhatapları ve tebası arasında, bilindiği gibi, Yahudi ve Hristiyanlar da vardı. İslâm'ın ilk asırda, Kuzey Afrika üzerinden İspanya'ya ulaşıp sekiz asra yakın bir müddet oralara kalmış olması, tabii olarak her iki âlemi, çok canlı bir kültürel faaliyete de zorlamış ve bu alanın yazılı mahsulleri, pek çok mütehasısı meşgul edecek bir yeküne ulaşmış bulunmaktadır (Hatiboğlu,2012).İslamiyet üzerine yazı yazan, fikir beyan eden hemen her Batılı âlim, Peygamber'le ilgilenmek ve ondan bahseden rivayetlere, yani hadislere eğilmek mecburiyetinde kalmış ve kalmaktadır.

Tarihi süreçte vuku bulan, fetih hareketleri, rihleler, haçlı seferleri, misyonerlik gayretleri, tercüme ve diğer ilmî faaliyetler gibi olaylar İslâm Medeniyetinin diğer medeniyetlerle etkileşimine sebep olan belli başlı amillerdendir. İslâm'da bilimin gelişmesine destek olan en önemli iki unsurun Kur'ân ve hadisler olduğuna daha önce de vurgu yapmıştık. Bilimi tetikleyici bu iki unsur sayesinde ibadetlerin doğru ve zamanında yapılmasına yönelik zaman/vakit ve yön hesaplamaları gibi bir yönüyle matematik, fizik, astronomi, coğrafya vs. gibi ilim dallarına bağlı konuların Müslümanların yaşadığı beldelerde önem arz etmesi hem bu ilimleri hem de bunlarla

ilgili diğer ilimleri geliştirmiştir. Buna ilaveten Müslümanların, kainatı, insanı, tanrıyı, doğayı merak etmeleri ve tanıma istekleri bilimsel faaliyetleri hızlandıran diğer bazı sebeplerdir.

İslam Medeniyetindeki bilimsel uygulama ve gelişmeler gayr-i Müslim medeniyetleri etki altında bırakmıştır. Mesela Halife el-Me'mun (dönemi: 198-218/813-833) kurduğu *Bilgelik Evi* (Beyt el-Hikme) adındaki bir kurum aracılığıyla bilim adamlarının çalışmalarını kolaylaştırdı ve organize etti. Halifenin astronomlarıyla yürüttüğü çalışmalardan birisi kiblenin olabildiğince kesin belirlenmesi için Bağdat'la Mekke arasındaki boylam farkının tespit edilmesidir. Böyle çalışmalar ileriki dönemlerde yeryüzünü matematiksel kavrama girişimleri açısından çok önemli olacak ve bu tarz çabalar el-Me'mun'u astronomi tarihinde gerçek anlamda gözlemevi kuran ilk kişi yapacaktır. Yine Ebû Bekr er-Râzî (ö. 313/925) *Kitâb el-Hâvî* (Latincesi: *Liber continens*) isimli eseriyle ve diğer birçok eseriyle tıp ve farmakoloji alanında sadece kendi kültür çevresinde etkilerde bulunmakla kalmayıp, birçok eserinin Latince ve İbranice çevirisiyle de Avrupa'da 17. yüzyıla kadar tartışmasız tıp otoritesi olarak kabul edilmiştir. Yine Endüslü Abbâs b. Firnâs'a (ö. 274/887) fizik ve astronomi alanlarında birçok buluş atfedilir. Uzun zaman devam eden ününü bir uçma denemesiyle kazanmıştır ki belirli bir mesafe uçmayı başardığı rivayet edilmektedir (Sezgin, 2007).

İleride bilim adamı sıfatıyla tanınacak olan Müslüman bireylerin daha çocukluk yaşlarından itibaren ilmî çalışmalarını Kur'ân ve hadis ezberleriyle başlatmaları sonraki yıllarda temâyüz edecekleri pozitif bilimlerin de itici gücü olacaktır. Batılılarca Ortaçağ modern bilimin kurucusu, hekimlerin önderi olarak kabul edilen İbn Sînâ'nın (ö. 980/1037) daha on yaşında Kur'ân hafızı olması ve daha sonra edebiyattan, felsefeye dini ilimlerden pozitif ilimlere geniş bir alanla ilgilenmesi bunun örneklerinden sadece biridir (Bouamrane, 1988)

Müslümanların ulaştıkları ilmî seviye, batılılarca hayranlıkla takip edilmiş, Ortaçağın sonlarına doğru Avrupa'daki gelişmeler Akdeniz havzası üzerindeki batıya geçiş yolları sayesinde canlanarak Avrupa Rönesans'ının yaşanmasına zemin hazırlamıştır. Batıyla olan bu bilgi sirkülasyonunun geçiş güzergahlarından bazıları İspanya (Endülüs), İtalya (Sicilya üzerinden), Bizans (İstanbul ve Trabzon üzerinden) olduğu belirtilmektedir (Çakmak, Abalı, Işık, Akbaba, Aytekin & Ancin, 2015).

Elbette ki İslâm Medeniyetinin diğer medeniyetlere etkileri bunlardan ibaret değildir. Çinliler aracılığıyla önce İslâm coğrafyasına oradan da batıya geçen kâğıt, denizcilikte büyük çığır açan pusula, ayrıca ziraat-tarım, giyim-kuşam, yeme-içme ile ilgili bazı uygulamaların da batıya geçtiği görülür. Mesela turuncgiller, şeker kamışı, pamuk, pirinç gibi mahsullerinin İspanyollara tanıtımının bu vesileyle olduğu ileri sürülmüştür. Batının hala kullandığı dil üzerinde de İslâm medeniyetinin etkisini görmek mümkündür. Arapçada "hüccet, sened" anlamında kullanılan "sakk" kelimesinin Batı'da "çek" şeklini alması, bayanların giydikleri "jupe" nin, Arapçadaki "cübbe" den gelmesi; "şeker" anlamına gelen "suker" kelimesinin İngilizcede "sugar", Fransızcada "sucre", İtalyancada "zucchero" formatlarında kullanılması belli başlık örneklerdendir (Kayaoğlu, 1987).

Batı dünyasının yaklaşık XVIII. asırdan itibaren günümüze kadar İslâm dini ve dünyası hakkında araştırma faaliyetleri olduğu bilinmektedir. Oryantalist/Müsteşrik/Şarkiyatçı olarak tabir edilen batılı araştırmacıların araştırmalarının ana ekseninin hadisler oluşturmaktadır. Batılı araştırmacıların günümüzde benzer amaç ve minvalde çalışmalarını devam ettirmeleri hala hadis merkezli etkinin gayr-i Müslimler üzerindeki varlığını kanıtlamaktadır.

4. Sonuç

Medeniyetlerin ortaya çıkmasında ve yayılmasında temel unsur olarak kabul edilen bilimsel, teknolojik gelişmeler ve ilerlemeler insanlığın ortak ürünüdür. Bu durum insanlığın günümüzde ulaştığı uygarlık seviyesinin tek bir açıdan değerlendirilemeyecek kadar geniş olduğunun göstergesidir. Dünya tarihinde hemen bütün bilim dallarına katkı sağlamış, bazılarını öncü olmuş Müslüman bilim adamları azımsanamayacak kadar çoktur. Bu şahıslar sadece yetiştikleri coğrafyada değil dünyanın dört bir yanında tanınmış ve kabul görmüştür. Müslümanları ilim/bilim yoluna sevk eden temel unsur İslâm dininin iki ana kaynağı Kur'ân ve hadislerdir.

Kur'ân'ın oku emrine yanında Hz. Peygamber'in ilim/bilim teşviki hadis öğrenimi/öğretimi faaliyetleri adı altında kısa sürede kaleme ve kitaba yabancı bir toplumu, İlmî seviyede muasır bir konuma getirmiştir. Temelde hadis tedrisatı şeklinde ivme kazanan birçok uygulamalar sonraki asırlarda tesis edilen İslâm Medeniyetinin şekillenmesinde büyük rol oynamış, başta Doğu ve Batı medeniyetlerini doğrudan ya da dolaylı olarak sosyal, kültürel ve bilimsel yönden etkilemiş ve insanlığa bugünkü bilimsel seviyenin temellerini oluşturacak birçok yenilikler ve katkılar sunmuştur.

Kaynakça

- Atan, A. H. (1993). *Dâru'l-Hadîs Müessesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Dönem Dimaşk Dâru'l-Hadisleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bouamrane, C. (1988). İslam Tarihinde Eğitim Öğretim Kurumları. Nesimi Yazıcı (Çev.). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 279-285.
- Çakmak, E. Abalı, N., Işık, V., Akbaba, Ş., AYTEKİN, M., & Ancın, C. (2015). *İslam Kültür ve Medeniyeti*. Ankara: MEB.
- Çelebi, A. (1983). *İslâm'da Eğitim Öğretim Tarihi*. Ali Yardım (Çev.). İstanbul: Damla.
- Hatiboğlu, İ. (2008). Rihle., DİA., (c. XVI, ss. 106-108). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslami Araştırmalar Merkezi.
- Hatiboğlu, M.S. (2012). *Hadis Tedkikleri*. Ankara: Otto.
- İbn Mâce, M. (1952). *Sünenü İbn Mâce*. Dâru İhyâ'î'l- Kütüb'il-Arabi.
- Kandemir, Y. (1997). Hadis., DİA., (c. XVI, ss. 27-64). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslami Araştırmalar Merkezi.
- Kayaoğlu, İ. (1987). İslâm Medeniyetinin Batı'ya Etkileri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29 (1), 215-221.
- Nazlıgöl, H. (2013). Sebep ve Sonuçlarıyla Hadis Yolculukları (er-Rihle fi Talebi'l-Hadis): *Hikmet Yurdu*, 6, 13-37.
- Öymen, H. R. (1963). İslâmiyette Öğretim ve Eğitim Hareketleri: *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11, 60-80.
- Seyahatnâme. (2009). Yazıcı, H., DİA., (c. XXXVII, ss. 9-11). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslami Araştırmalar Merkezi.
- Sezgin, F. (2007). *İslâm'da Bilim ve Teknik*. Abdurrahman Aliyy (Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Touati, H. (2016). *Ortaçağ'da İslam ve Seyahat*. Ali Berktaş (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi.
- Yücel, A. (2014). *Hadis Tarihi*. İstanbul: İFAV.